

tudi, ko že mrak tega na zemljo, mora čakati, ker prihajajo ljudje mimo po poti. Ko takó nestrpno šteje trenutke, začuje za sabo nekak šum, ki pa zdajci potihne. Hitro se obrne, ali ne ugleda ničesar. Zdelo se mu je, da je čul stopinje, toda ko je bilo vse tiho, mislil je, da je po listji preskakala ptica ali druga žival, in umiril se je zopet. Počaka še nekaj časa, potem stopi iz gozda in zavije proti domači hiši, kjer je luč že užgana in domačini in sorodniki sedé okoli sofre pri večerji.

Tedaj se nekdo vzdigne izza grma, ki prikriva debelo pečino v šumici, in teče na cesto, kar ga nesó noge. Bil je to oddaljen sosed Jeremijičeve hiše, ki je bil slučajno po oprasku v šumi in se baš tedaj vračal domov. Ugledal je človeka za debelo jelo, ustavil nogo in počenil za grm. Ko se Vaso obrne, spozná ga, in takrat mu šine misel v glavo, da si more zaslužiti lepo vsotico dukatov, katere je stari Šehović obljubil ónemu, ki bi oblastvu pomagal ujeti Vasa Jeremijiča.

(Konec prihodujič.)



Kratka povestnica slovenskega pravopisa.

Spisal Andrej Fekonja.

•Povest o našem pravopisu je svojo pragmatiku zaslužila.◀

Pripomenek.

Fr. Kurelac.

Kakor trdijo učeni možjé in nam ponekoliko pričajo knjižni spomeniki, rabili sta Slovencem nekđaj v pismu glagolica in cirilica, in to bajè do XVI. stoletja. Ali že rano se je po vplivu rimske cerkve prikazala v slovenski besedi tudi la tinica, katera je sčasoma odrinila i glagolsko i cirilsko azbuko in izključno zavlada i pri nas, takó da imamo — razven prvih dveh knjižic Trubarjevih, abecednika in katekizma, leta 1550. tiskanih z »nemškimi puhštabi« — uprav v novoslovenski književnosti samó abecedo latinsko.

Toda ker se z latinskimi pismeni ne morejo točno izražati vsi slovenski glasi po njim svojstvenem izgovoru, zató so poskušali zlasti v prejšnjih vekih nekateri pisatelji naši, kakó bi odpravili ta nedostatek. To se je vršilo v raznih dôbah po raznih krajih različno, kakor nam razkazuje povestnica slovenskega pravopisa. Črtajoč v na-

stopnem sestavku našega pravopisa kratko povestnico, ne mislim sicer razpravljati o vseh mnogovrstnih pisavah slovenskih glasov: e, é, ê, è; o, ô; i, y; v — u; l — w — u; lj; nj i. t. d., ali o celó preprosti pisavi nekaterih pisarjev (!) po čisto kmetovski izreki — kar bi vse prav za prav spadalo v povestnico pravopisa našega. Nego, kakor se pri nas navadno razumevajo s pravopisom črke ali pismenke za soglasnike sikavce in šumevce: c, s, z; č, š, ž — v raznih dôbah različne, takó hočem tudi v tem-le zmyslu govoriti o slovenskem pravopisu.

V tem oziru imamo Slovenci štiri vrsti pravopisa.

Najstarejša knjižna spomenika slovenska v latinici: brizinski iz X. in ljubljanski iz XV. veka, pisana sta brez vsakega pravopisnega pravila. — Protestantški pisatelji v drugi polovici XVI. stoletja so pač iskali pravila, ali iz prva ga niso mogli zaslediti; po nemškem vzgledu in vodilu so sestavljali in jemali za nekatere glase po dve ali po več pismenk. Šele *Bohorič* je to vodilo v slovenščini dovršil in ustanovil takó, da niso pisali za jeden glas več nego po dve črki: fh, sh, zh. Ta Bohoričeva pisava, katero so krstili za »bohoričico«, ostala je tedaj Slovincem v porabi blizu v sredino XIX. stoletja. V tretjem desetletji tega veka sta sicer dva možá, *Dajuko* in *Metelko*, poskusila z nekakim novoizumljenim črkopisjem, s katerim sta hotela vsak po svoje pomnožiti latinsko abecedo. Vender jima ni obveljalo; njiju pisavi, takó imenovana »dajničica«, odnosno »metelčica«, pozabili sta se skoro. V novejši dôbi, od pol veka po priliki sém, pa smo se poprijeli Slovenci po primeru drugih z latinico pišočih Slovanov vodila, po katerem se devlje nad tri latinske črke c, s, z posebno znamenje, »rožič«, da imamo sedaj — razven lj in nj — za jeden glas, kateremu latinski črkopis nima posebnega znaka, tudi samó po jedno pismenko ali črko: č, š, ž. (Prim. Miklošič: Slov. Berilo VIII. 5). Ta novi, sedaj nam rabeči pravopis, došel nam je končno od bratov Hrvatov, tedaj nazvanih »Ilirov«, katerim ga je priredil po češkem vzoru *Lj. Gaj*, in katerega zató navadno imenujemo »gajico« ali »gajevico«. Svoj čas so ga nazivali tudi »čeho-iliričico«, »češko-ilirski« in naprosto »ilirski« pravopis. Toda po Šafaříkovem navodu so mu tudi rekli »organiški« — ustrojni, glásu prikladni — pravopis, ker določuje za vsak pojedini, z organom človeškega jezika proizvedeni glas tudi poseben, jednostaven znak.

V takem pravopisu, rekše v bohoričici, dajničici, metelčici in gajici, pisali so, oziroma pišemo Slovenci bivajoči v Notranji Avstriji. Ogerskim Slovincem pa je rabil in še ponajveč rabi (po vladinem ukazu) pravopis madjarski: cz — c, cs — č, sz — s, s — š, ss — š,

ny — *nj*, *gy* — *dj* — *dž* i. t. d. Samó nekateri ogerskoslovenski pisatelji so vendar začeli malo po malo upotrebljevati naš sedanji pravopis slovenski, sevéda v neuradnem delu. Ali tega ne bodem omenjal dalje, ker je itak s to-le opazko povedano, kar je glavnega.

Bohoričeva pisava — bohoričica.

Ko so začeli prvi naši pisatelji novoslovenski namesto neprikladnih »nemških puhštabov« in neizvednega »cirilskega pisma« pisati in tiskati knjige z latinskimi črkami, mislili so takoj tudi o lepem in slovenščini primernem pravopisu. Takó pravi že *Pr. Trubar* (Evang. sv. Mat. 1555.): »Mi smo, Bug vej, dosti zmišlovali, s kakovimi puhštabi to našo besedo bi mogli prov po tej ortografiji štaltnu inu zastopnu pisati, de bi preveliku puhštabov ali konsonantov k ani silabi ne jemali.« In *Krelj*, kateri je nekoliko predrugačil in popravil Trubarjevo še precēj nedosledno in sevéda nedostatno pisavo, pripomenja (Postila 1567.): »Le to ortografijo slovenskiga pisma smo mi z vestjo inu z dobrim svitom zastopnih bratov tako postavili . . . Taku moremo . . . saj gledati, da se latinski puhštabi namesto naših starih slovenskih, kolikor je mogoče, v glihi moči postavijo, inu ta ortografija derži, katero našiga jezika idioma inu natura potrebuje.«¹⁾

Bohorič. — Okolo leta 1580. so sklenili deželni stanovi kranjski, v tisku izdati *Dalmatinov* prevod Svetega Pisma. Zató pa je bil sestavljen poseben odbor veščakov, kateri naj pregleda in presodi, ali je delo vredno, da se tiska. V tem odboru so bili »izmed veljakov Štajarske, Koroške in Kranjske bogoslovci in drugi izvoljeni možje«: graški superintendent Jerem. Homberger, celovski predikant Bern. Steiner, pisatelj Jurij Dalmatin, ljubljanski superintendent Krist. Spindler, ravnatelj stanovskih šol v Ljubljani Adam Bohorič, Janez Švajgar in Fel. Trubar.²⁾

Ko so se tedaj v Ljubljani leta 1582. ti »veljaki« posvetovali o prestavi in izdavi kranjskega Sv. Pisma ter so med drugimi stvarmi določevali tudi o neki »poslej veljavni latinsko-kranjski pismenosti«, dana je bila naloga *Bohoriču* — kakor pripoveduje sam — »naj o pravopisji latinsko-kranjskem, nekatere svoje opazke, katere sem jim tedaj razlagal in jih niso zavrgli, v pravem redu spišem, da bi po njih vzgledu poslej pravilneje in bolj utrjeno z latinskim znakom — kadar je namreč raba one stare pismenosti, cirilske in glagolske, v ljubi naši Kranjski malone propala — spisovalo se Kranjcev in tem najbližje

¹⁾ Prim. Miklošič I. c. 28, 32.

²⁾ S. Ljubić: Ogléd. knjiž. poviesti jugoslav. II. 554.

in sorodno po vsej Kranjski, ter po Štajarske in Koroške večjem delu obično narečje.«

»Podal sem se tem možem,« nadaljuje *Bohorič*, »kateri so i po-božno i častno reč svetovali pa me večkrat tudi prosili ter sem se poprijel te stvari. Ali ko to jedino storiti namerjavam, tira me duh moj čez namero dalje: hotel sem s tem z isto marljivostjo o ostalih delih slovnice, po pravilih posnetih iz obče rabe najboljšega govorjenja ter v neko določeno osnovo zbranih vse to kot slovnico kranjsko sestaviti.« — Takó je torej *Bohorič*, »želeč da pospeši in pojasni domači jezik«, spisal prvo slovensko slovnico po imeni: »*Arcticae Horulae succisivae de Latino-Carniolana Literatura ad latinae linguae analogiam accomodata etc. Witebergae 1584.*« V tej svoji »mali knjižici« (kakor jo sam imenuje) popravil in ustanovil je *Bohorič* razven jezikovnih pravil tudi Trubarjevo in Kreljevo pisavo tako-le: *f, s* — *s*; *fh, sh* — *š*; *s, S* — *z*; *sh, Sh* — *ž*; *z* — *c*; *sh* — *č*. Med *f* in *s* razločuje razven v početku besed pri velikih pismenkah, kjer je *S* = *s* in *z*, in takisto *Sh* = *š* in *ž*. In ta pravopis je takó imenovana »bohoričica«. A s tem svojim delom — s slovnico — pravi zopet pisatelj sam, »zatržno se nádejem, da bode vsak bolj pameten — ako le bolj marljivo preišče stvar, rad pripoznal, da sem jaz nekoliko pripomogel v ta namen, da se kranjski jezik praveje govori in piše.«¹⁾

Bohoričice poraba. Poklanjajoč svojo slovnico sinovom štajerskih, koroških in kranjskih plemenitnikov, priporoča jim *Bohorič*, naj se marljivo učé slavenskega jezika, in pravi zagotavlja: »To vam bode na posebno čast, ako ga poveščate, svojim ljudem pa boste v tej reči dali spodbudo, da si poslej v tem prizadevajo, kolikor mogoče olikano pa pravilno pisati ter spise slavenske same prebirati. A da tudi vaši priprosti ljudje naučivši se v kratkem času abecede slavenske napredovali bodo toliko, da bodo mogli hitreje sveto Pismo v svojem jeziku i brati i lahko umevati.«

No, *Bohoričevi* nauki vender niso takoj splošno prodrli v Slovincih; nego, kakor se vidi iz knjig in spisovna slednjih dveh vekov, širila se je njegova pisava le počasi in se le polagoma udomačila. Kakor Dalmatinovo Sveto Pismo in druge knjige verozakonske vsebine protestantske, bila je tudi slovnica *Bohoričeva* v prepóvedí, zató silo redka, težko dobiti.²⁾ O marsikaterem slovenskem pisatelji XVII. in XVIII. stoletja se res more rêči, da »ni poznal ne *Bohoričeve* slovnice in pravopisa, ne knjig, katere so pisane z njegovim pravopisom;

¹⁾ Po prevodu *J. Marna*: Jezičnik XXI, 66.

²⁾ *J. Marn*: Jezičnik XXII, 3. Primerjaj XXI., XXII.

ali če jih je poznal, bilo mu je pretrudno posnemati njihov pravopis.«³⁾ Takó je n. pr. Kastelec leta 1678. naravnost trdil, da »narečje kranjsko nima slovnice«; tudi Hipolit Novomeški še leta 1711. iz prva ni znal za Bohoriča. Da je Gregor Alasia leta 1607. poskušal pisati slovenščino s črkopisom italijanskim, ali da si je o. Marko Pohlin leta 1768. napravil svoje črkopisje, katero je posnemal »Juri Zelenko« leta 1791. — to je itak znano. Pisavo: s in f, sh in fh pisatelji, sedaj sami katoliki, v spisih svojih zopet in zopet pojasnjujejo in razlagajo, kakor: Schönleben leta 1672., Kastelec leta 1678. — 84., Janez Kriški leta 1691., Evangelia leta 1730., Hasl leta 1770., Japel leta 1779. i. dr. Gledé na to nahajamo v knjigah ne le XVII., nego še tudi XVIII. veka mnogo nedoslednostij in veliko napák: f in s je često zamenjan, s večkrat za s in z, istotako je pomešan fh in sh; tù in tam zadevamo na sestavljenko fs — s, celó na sch — za š in ž i. t. d. Véliki S in Z je ločil šele Gutschmann (leta 1770.), zaznamenujoč S = Š in Š = Sh.

Kakó je bilo s slovenskim pravopisom v obče v drugi polovici minulega stoletja, o tem nam precéj obširno pripoveduje in razkazuje *Jožef Hasl*, »Slovenec iz Celanskiga mejsta«, jezuitski propovednik v Ljubljani, kjer se je »vse skuzi več inu več vučil kraynsku pisati inu govoriti«. Piše namreč v knjigi »Sveti Post« leta 1770.:

»Kar tu provpisanje amtiče, sim se jest veči dejl te stare navade deržal, ne scer, kir bi jest tu staru provpisanje toliku štimal, ampak zavol tiga, kir se še ludji narveč na tu zastopijo. Tu kratku s sim od tiga dolgiga f, inu ta dva čerka, ali Pukštaba s/h sim skerbnu od unih dveh fh rezložil, brez kateriga rezložka kratku nikar ni mogoče kraynske bukve prov brati, de narečem, zastopiti. Tu kratku s, koker tudi s/h je treba mehku, to dolgu f pak, inu fh je treba ojstru izreči: sad, shala, fad, fhala. Skor en ravnu taki rezložek se tudi ima med z in z/h delati: zagam, zhakam. (V naslednjem razlaga o l = u, u in i v v in j, y za i, e — i, o — u, nam. ne na ,dalla le dala, znamenje, druge kakor / inu \ nitim špogal; i. t. d.). Letu zamirkovanje sim otel naprejpostaviti, de bi vsakteri lete bukvice ložej bral.«

Iz vsega tega je razvidno, kakó slabo so bila Bohoričeva pravopisna načela utrjena po minulih blizu dveh sto let in kakšna raznovrstnost v obče je še tedaj vladala v slovniškem pravopisu, dokler se za slovenski jezik čisto nič ni maralo v šolah, nego se je preprosto ljudstvo učilo čitati le po takih navodih v posameznih knjižicah. Splošno veljavo si je pridobil Bohoričev pravopis pač šele z začetkom našega veka, kadar se je tudi v ostalem »pravopis slovenski na boljšo

³⁾ V. Oblak: Letop. Matice Slov. 1887. 264; prim. 1889. 191.

stran obračeval« ter se v obče »materni jezik vsako leto bolj čistil, trébil ino poglajšal.«¹⁾

Ali tedaj so se že tudi delale osnove za

Pravopisne reforme.

Latinska abeceda se namreč nekaterim pisateljem ni zdela prav dobra za slovenski jezik; mnogo boljša bi bila — azbuka cirilska. Že J. Z. V. Popovič (leta 1750) je pripomnil, da je »samovoljna poraba latinskih pismenk za raznovrstne tuje izraze sramoten ostanek rimskega jarma«. Osv. Gutsman (leta 1777.) je »obžaloval, da so slavjanski narodi z verstvom največ vzprejeli ali latinske ali nemške črke.« Jernej Kopitar (leta 1808.) si je želel »rimskega Cirila, kateri bi Slavjanom na zapadu sestavil latinsko-slavjanski pravopis, kakor je oni grški Slavjanom na iztoku izumil grško slavjanski« ter bi »k brezgrajavnim 20 rimskim pismenkam iznašel zlasti še Slovincem 9, drugim rodovom nekaterim več nekaterim manj, novih črk, rimskim v obliki pripodobnih.« Isto je ponavljal Urb. Jarnik (leta 1814.), pričakujoč »v kratkim tejsti veséli čas.« In tudi Matevž Ravnikar (leta 1817.), pišoč: »Lepši scer od Kirilovih so Latinske (črke), pa premalo jih je, devét jih manjka. Ino ravno zato je kranjsko težko brati, ker móremo dostikrat po dve čerki stakniti, da glas zapišemo, ino dostikrat edino čerko zdaj drugáč zdaj drugáč izrékati. Sveti Kiril je vsakimu slovenskimu glasu svojo lastno čerko dal« i. t. d.²⁾

Popovič je nekaj takega tudi že storil, sestavivši nekaj črkopis, v katerem je za glase, slovenščini svojske, privzel tudi posebne pismenke, in to še več njih in ponekoliko drugačnih, nego isti Ciril sam. Toda njega slovniški (in slovarski) spisi, ki jih je še Vodník imel v rokah, nekam so izginili. Vender pa je tudi takó, vsaj posredno, Popovič »v našem slovstvu znamenit po svojih razpravah posebej o latinski abecedi, kako naj se Slavjanom, katerim rabi, dostojno pripravi in pomnoži, kajti (pravi J. Marn XXII, 23) po njih je dal povod Kopitarju, da si je želel latinskega Cirila, in po tem je prouzročil Dajnčico in Metelčico ter glasovito »Čerkarsko Pravdo i. t. d.«

Kopitar. — Kar se tiče Kopitarjevega stvarnega dela o preosnovi slovenskega pravopisa, o tem nam pripoveduje J. Navratil (*Kopitarjeva spomenica* 1880. 19, 20) to-le: »Kopitar je kanil — po Mi-

¹⁾ Urban Jarnik: *Zbér lepih ukov* (1814).

²⁾ *Popovič*: *Untersuchungen vom Meere* (Leipzig, 1750.); *Gutsmann*: *Wind. Sprachlehre* (Klgft. 1777.); *Kopitar*: *Grammatik der slav. Sprache* (Laiibach, 1808.); *Jarnik*: *Zbér i. t. d.*; *Ravnikar*: *Zgodbe sv. Pisma*, IV. 1817.

klošičevih besedah in po drugih svedočanstvih — sam izmisliti si novo abecedo, t. j. pomnožiti latinsko abecedo vsem onim Slavjanom, katerim rabi latinica, in to z novimi nezloženimi, neprečrtanimi in nerožičkastimi pismenkami za one glase slavjanske, kateri se ne dadó zaznamovati z navadno latinico. Takega pravopisa želel si je Kopitar po svojih vodilih, posnetih po »cirilici, t. j. po pomnoženi grški abecedi« brez zloženic in brez rožičkov. Da je hotel Kopitar res tudi uresničiti to željo sam, priča nam i Šafařík v listu pisanem J. Kolarju 20. feb. 1826., iz Novega Sada. Na to merijo, vém da, tudi njegove besede v »Hesych. glossographi discip. 1840, str. 60, kjer pravi, da utegnemo dobiti kedaj tak pravopis, in to: ‚morda še preje nego si mislimo.‘ Preiskoval je to Kopitar že l. 1813. v »Wien. allg. Literztg.«, pretresajoč Primčeva »Nemško-slovenske Branja«, rekši, da pričakuje on nove latinsko-slovenske abecede, »iz trdnih uzrokov.« — Ali predolgo je odlašal Kopitar, predolgo ni hotel s svojo novo, skrivnostno abecedo na dan; — pretekkel ga je mladi, iskreni in drzni Gaj . . . Kopitar pa je vzel svojo skrivnost s seboj v grob.«

No, še predno se je pojavil Gaj v Zagrebu, sešli so se leta 1820. na Dunaji: Jos. Dobrovský, »otec slavistiki«, kustos dvorske biblioteke Kopitar, kanonik Ravnikar, prof. lic. Metelko, lic. knjižničar Mat. Kalister in duhovnik Jan. Šlakar — poslednji štirje vsi iz Ljubljane, in so se posvetovali o napravi jedinega slovenskega in celó občeslovenskega pravopisa; a tedaj brez dejanskega uspeha.¹⁾ Poskusila pa sta vendar nató dva možá, P. Dajnko v Štajerski in Fr. Metelko v Kranjski, da vsaj za Slovence ustrezeta omenjeni potrebi pravopisni in za óne glase, katerim latinska abeceda nima znakov, priredita posebne črke, a to vsak po svoje.

Na vrsti je torej najprej:

Dajnkov črkopis — dajncica.

Peter Dajnko, tedaj kapelan v Radgoni, bil je (kakor pripoveduje sam) v pismeni zvezi s Kopitarjem in Dobrovskim. Zató pa Iv. Macun (Knjiž. zgodov. slov. Štaj. str. 83.) piše: »Mislim, da je našega Dajnka, kakor tudi Metelka, razven Dobrovskega ostrá kritika Kopitarjeva o pravopisih zbudila na to, da piše slovnico: »Lehrbuch der Windischen Sprache« Grätz 1824, v koji je začel ali vsaj znanstveno razvijal novotarijo s črkami. Dajnko sam pravi v predgovoru

¹⁾ *Frančišek Bilc*, duhovnik v Harijah, mislil je (pr. 1817.) celó o nekem pravopisu za vse novo-evropske jezike. (Prim. J. Maru IX. 10).

(že leta 1822.), da je »za glase našemu narečju lastne, naredil nekatere nove črke po vzgledu drugih Slavjanov in tujih narodov«; a pre-naredil je bohoričico nekoliko poleg češkega — po Dobrovškem nekaj izpremenjenega — pravopisa, nekoliko pa po cirilski podobi takó-le: c — c, s — s, z — z, ſ — ſ, x — ž, y — č, y — nj, v — ü! In to je takó zvana »dajničica«, o kateri pravi zopet nje izumitelj sam v nekaterih drugih knjigah svojih, da so »namésto starih pismenc neke novozebrane kračéše ino pravéše znamle, z' kerimi se drygega nikaj ne iše, kak lepoto tvojega jako imenitnega jezika — dragi Slovenec! — še bole povišati.«

Spisal je Dajnko v tem svojem črkopisu sam kakih petnajst knjižic in jih izdajal do leta 1833. Pridobil si je še nekoliko družnikov: V. Rišnerja, A. Šerfa in še nekatere druge duhovnike severno-vzhodno-štajerske. Videl je svoj izum tudi uveden v šolske knjige (leta 1831.), toda le za jako kratek čas. Po misli dvorne komisije za pouk Dajnkove šolske knjige niso godile za celjski okrog; zatorej je vlada leta 1838. naročila tedanjemu teološkemu adjunktju Ant. Murku, da priredi za ljudske šole v slov. Štajerji novih knjig, a to v »bohoričici«. Tudi sicer je Dajnkova pisava ostala le bolj v svojem ožjem dómu; dlje v Slovence se ni razširila. In takó je »dajničica« skoro potihnila, ne »da bi se bili o njej kaj bolj pripravili.«¹⁾ (Dalje prihodnjic.)



Književna poročila.

VIII.

M. Zavadlal, Die Sprache in Kastelec' »Bratovske Bvgvice S. Roshenkranza« (Seperatabdruck aus dem Programme des k. k. Staats-Gymnasiums in Cilli vom Jahre 1891). 1891, 8, 34.

V letošnjem programu celjske gimnazije je objavljena kratka, toda prav lepa razprava o jeziku Kastelčevem, katero bode veselo pozdravil vsakdo, kdor se le nekoliko bavi z zgodovino našega jezika. Na podlagi takih monografij bode mogoče sestaviti zgodovinsko slovnico slovenskega jezika, katera bode v marsičem pisateljem zanesljiv kažipot in bode iztrebila marsi-

¹⁾ V »dajničici« so nekaj pisali tudi M. Veršič, A. Lah, J. Košar.

Sicer prim.: Macun 1. c.; Letop. Mat. Sl. 1880. 250; Maru IX. 13. Dajnkove črke so se zavrgle sósebnó po delovanji Murkovem (Macun 85).

Kratka povestnica slovenskega pravopisa.

Spisal Andrej Fekonja

(Dalje.)



namenitejše v povestnici slovenskega pravopisa je

Metelkovo črkopisje — metelčica.

Slišali smo, kakó je poudarjal Kopitar in za njim Ravnikar (poznejši škof tržaški), da latinska pismena ne morejo izražati vseh slovenskih glasov, da torej slovenskemu jeziku bajè treba še nekoliko posebnih znakov v pisavi, a to ne samó jednojnih, nezloženih pismenk za dotične soglasnike, nego tudi priličnih črk za nekatere zavijavane samoglasnike. »Znano je tudi« (piše Navratil l. c. 88.), »da sta si ta imenitna rojaka dopisovala zlasti o novi abecedi, kako bi se namreč dala latinica dopolniti s cirilico po Kopitarjevih pravilih«; in Ravnikar je res v svojih »Zgodbah sv. pisma« IV. 1817 (str. 325.) že napovedal, da »z latinskimi črkami scèr, pa po Kirilovo, hočemo tudi mi v prihodno pisati, in torej čerk, kar nam jih manjka, pernarrediti«. Zajedno je tudi

Franc Ser. Metelko, učitelj veroznanstva in slovenščine na liceji v Ljubljani, naklonjen morda (kakor misli Marn IX., 10, 13.) uprav po Ravnikarji, poskušal po cirilici za slovenski jezik napraviti primerne črke. »Vodi ga zlasti polglasnik; in zgodaj je moral Metelko kako poskušnjo na Dunaj poslati Kopitarju, ker mu le-tá v dopisu 9. jan. 1821 graja za polglasnik nasvetovano znamenje s, katero se mu zdi, kakor pravi (lat.), »kozliček med ovčicami«. A ker je bila po omenjenem »abecednem shodu« na Dunaji jesen leta 1820. »zvodenéla rodoljubom nada, da bi dobili vsi Slavjani občno abecedo — dal je Ravnikar ondu narisati menda 11 novih pismenk ter podbadal nató Metelka, dokler jih ni vzprejel v svojo slovnico: »Lehrgebäude der slowenischen Sprache« Laibach 1825. V tej, kot slovnica mnogo hvaljeni knjigi, podal je tedaj Metelko tudi svoj novi, po Kopitarjevih pravilih (dasi ne povsem po njegovi volji) osnovani pravopis slovenski; žal, da iz tiskarskih ozirov ne moremo priobčiti njega popolne slike. — Takó se je torej pojavila v književnosti naši — »metelčica«, ali, kakor jo

je njen »oče« — bolje »poóčim« — sam imenoval: »pocirilica«¹⁾ — No, kakšna je li bila usoda tej »pocirilici — metelčici?«²⁾

»Priljubila se je ‚metelčica‘ samo svojemu ‚očetu‘ in peščici slovenskih pisateljev, ki so jo tudi branili« pravi Navratil l. c. 82.; »drugim je pa bila — trn v peti, dasi jej je hodila iz početka celó vlada na roko, ter dovolila, da so se smele ž njo tiskati in rabiti po malih šolah tudi šolske knjižice, ki jih je spisal ali poslovenil Metelko sam«, namreč: dva »Abecednika« in »Številstvo« pa okrajšano »Slow. Sprachlehre« za učit. pripravnike in učitelje, 1829., 1830.

Prijatelji Metelkove pisave so bili sósebnó nekateri duhovniki v Kranjski, poimenoma: župnik Jan. Zalokar, stolni kapelan Blaž Potočnik, katehet Fr. Jelovšek, in zlasti spirituval Jož. Burger, kateri so od leta 1825. do leta 1835. v metelčici izdali kakih 12 knjižic versko-nabožne in povestne vsebine. Razven teh so bajè tudi v Štajerski in Koroški v »metelčici« pisali nekateri, ki pa se niso hoteli imenovati očitó! Izvestno sta bila med temi župnik Jarnik in spirituval Slomšek.³⁾ Toda množili so se tudi Metelkovega črkopisja neprijatelji. Zlasti je novotarstvu nasprotoval ljubljanski kanonik And. Albrecht; potem kapelan Frid. Baraga, dušoskrbnik Jan. Ciglar, župnik Fr. Veriti in še drugi pisatelji v Kranjski, a posebe »Čbeličarji«: teol. prof. dr. Jak. Zupan, knjižničar Matija Čop, pesnik dr. Prešéren, in izdajatelj Mih. Kastelec. Dalje Val. Stanič, kanonik v Gorici, A. Murko, slovničar in slovarjepisec v N. Gradci, sčasoma tudi Slomšek v Celovci, kateri so vsi pisali v »bohoričici« in takó dejanski podirali »metelčico«. Črkam in njih oblikam je oporekal tudi Jarnik, pa tudi Ravnikar in Kopitar; takisto Čeha Dobrovsky in Čelakovsky; dà, Metelko sam ni bil prav zadovoljen ž njimi.⁴⁾

Takó je nastal zaradi »metelčice-pocirilice« prepír in bój, sicer v nemškem jeziku in brez rdeče krvi, v književnosti naši znan kot

„Črkarska pravda“ ali „abecedna vojska“.

Iz prva »se šola novočrkarjev srdita z možmi prepíra starega kopíta« nekaj let le bolj med seboj, v družčinah, po šolah, v zasebnih

1) Pravi oče »metelčici« je po tem, kakor pripovedano, *Ravnikar*; Metelko jo je torej le »pohčéril«. (Prim. Navratil l. c. 89.)

2) Obširno o tem razpravlja *J. Marn*: *Jezičnik* IX., 15. sl., 28. sl.

3) Vid. *Marn* IX., 23.; *Kres* III., 376.; *Lj. Zvon* IX., 122.

4) *Jarnik* je pač pisal v »metelčici« in bi bil tudi svoj »Etymologikon« dal tiskati s temi novimi črkami, toda v celovski tiskarni tedaj takih ni bilo. (Vid. *Kres* III., 580.)

listih in dopisih. Ali leta 1831. »začnó nove abecede nasprotniki očitno udrihati ter udrihajo tri leta po njej tako strašno, da je ni junaški branitelj — Kopitar s svojim ‚ostrim mečem‘ ni mogel rešiti bridke smrti«.

Začel je javno to slovečo pravdo dr. J. Zupan (»Horatius«) v celovškem listu »Carinthia« leta 1831. (št. 20. in 32.) z »najgorečnejšim Metelkovcem« J. Burgerjem (št. 25. in 39.). Tedaj je sicer Slomšek istotam leta 1832. (št. 10. in 12.) odločil za staro abecedo — do 300 let dobro pisavo Bohoričevo. No po Prešérnovi znani zabavljici istega imena v »Krajski Čbelici« III., leta 1832. in zaradi Čelakovskega v »Čas. česk. Museum« 1832. leta IV. proti Metelku izrečene sodbe, nemški priobčene tudi v ljubljanskem listu »Illyrisches Blatt« leta 1833. (št. 6.—8.) z dodatki Čopovimi, vname se tukaj sedaj glasovita vojna, v kateri pa je voditelj Čop (k št. 13. sl., 23. in 30.) proti Metelkovcem (Metelku, Burgerju, Zalokarju, Jerinu — št. 10. in 22.) in še posebe proti Kopitarju (št. 27.) s pripomočjo Prešérnovo (št. 30.) končno dognal, da je »metelčico« zmagala »bohoričica«.¹⁾

Dejanski pa je podrl »metelčico« — v Štajerski A. J. Murko s »Sprachlehre« in »Besednikoma« (leta 1832., 1833.), v Koroški Urb. Jarnik z »Etymologikonom« (leta 1832.), in v Kranjski zlasti »Kranjska Čbelica« s štirimi bukvicami (leta 1830.—1833.), katere knjige in knjižice so vse bile tiskane v »bohoričici«. (J. Marn IX, 37.—38.).

»Metelčica« — takó še pripoveduje Navratil l. c. 83. — »premda po Kopitarjevem pravilu osnovana, ni ugajala množici nasprotnikov zato, ker je bila zmes iz »latinice« in »cirilice« t. j. latinska abeceda — po Šafaříkovi želji — pomnožena z nekaterimi cirilskimi pismenkami, za naš č, š, ž itd. in s posebnim izmišljenim znakom za naš polglasnik — ki ga pogrešamo v sedanjem »pravopisu«; a uprav nad tém polglasnikom spotikal se je z mnogimi drugimi vred celó metelčičin najodličnejši branitelj Kopitar... Ali ker se »cirilica« ni prilégala »latinici«, ni bila vsa »metelčica« lepa (nekaterim so se nekatera známenja zdela celó barbarska), a uprav zato je imela tudi toliko nasprotnikov, ki so opravili naposled, da ni obveljala, ter bila pregnana na naglem tudi iz malih šol. — Zbalo se je, kakor smo slišali nekđaj praviti, duhovsko oblastvo v Kranjski sóseb tega, da ne bi nastala s časom velika zmešnjava zastran priimen ali pridevkov, ako bi se zatročal Metelkov pravopis tudi v krstne knjige, in da je uprav zato vlada, opozorjena na to okolnost, odpravila »metelčico« tudi iz šol. Vendar jo je smel njen »oče« rabiti razlagaje slovenščino

¹⁾ Vse to posamezno popisuje J. Marn: Jezičnik IX., 32.—45.

bogoslovcem ljubljanskim tudi še potém, ko je bila odpravljena iz malih šol«.

In takó je tedaj tudi »metelčica« zamrla.

Gajev pravopis — gajica (čeho-ilirčica).

Ko je propadla »dajščica« in »metelčica«, pisalo se je in tiskalo pri nas zopet in povsod v stari »bohoričici«. Toda že davno so posamezni Slovenci spoznali, da je nam, ako hočemo na slovstvenem polji kaj napredovati, pred vsem drugim potreba lepo zjedinjenje v pravopisu, kateri mora vendar tudi našim ostalim slavjanskim bratom znan biti, da bodo tudi oni naše duševne izdelke brati in kupovati začeli. Vsak pristranski pravopis, naj bo še tako izvrsten, razcvet slovstva le zatira ne pa podpira«. (Ant. Janežič Slov. Slovnica I., 148.). No, táko lepo pravopisno jedinstvo nam je pripravila vendar vsaj z najbližjimi brati nekdanja, dasi kratka in še to precèj rahla zajednica slovensko-hrvaška v Gajevem »Ilirstvu«.

O novem letu 1836. je vstal namreč v Hrvaški óni prej omejnjeni »mladi, iskreni in drzni« *dr. Ljudevit Gaj* s prekrasno idejo: da po svojih listih »Novinah« in »Danici« v skupnem jeziku, z novim pravopisom in pod obćim imenom združi vse Jugoslovane v jedno književno kólo. Zató je Gaj domače kajkavsko narečje zamenil s hrvaško-srbskim štokavskim in tedanji hrvaški pravopis pre naredil po češkem ter vse to prekrstil na ime »ilirsko«, pozvavši v to književno zajednico vse Hrvate in Srbe, Slovence in Bolgare. Kar se posebe tiče pravopisa, priobćil je Gaj že leta 1830. »Kratko osnovo« o njem, katero je sedaj v »Danici« leta 1836., 10. sl. popravil in obširneje razložil pravila skladnemu, sestavnemu pravopisu. Po preosnovatelji Gaji je dobil torej ta pravopis ime »gajica« ali »gajevica«. Toda ker je bil prirejen po češkem izvorno Husovem vzoru za ilirsko knjigo, zató so ga svoj čas nazivali tudi »čeho-ilirčico«, »češko-ilirski« in naprosto »ilirski pravopis«. In to je baš pravopis, kakeršen nam rabi sedaj.

Pristop. — Na Gajev poziv, govoreč tudi posebe »Kranjcem, Štajercem, Koruščem, Istrianom ter ostalem Slovencem«, pristopilo je iz početka v njegovo književno kólo ilirsko res tudi nekoliko naših Slovencev. Med temi je bil sósebnó oduševljeni *Stanko Vraz*. In uprav Vraz je tedaj, bivajoč v Hrvaški, podal Slovencem prvo knjigo: »Narodne pèsni«, u Zagrebu leta 1839., kakór sam XXIV. pravi, »v enim oblačili, v kakvim še nobena slovenska knjižica štampana (tiskana) ni, t. j. v ilirskim pravopisi«; in v istem pravopisu tudi še i. l. svojo po-

večjo pesem slovensko: »Hvala nadvajvodi Joanu«, v Zagrebu leta 1839.¹⁾ Istodobno je M. Trstenjak v graškem nemškem listu »Der Aufmerksame« leta 1838., številka 47., leta 1839., številka 9. in leta 1839., številka 24. objavil tri slovenske pesmi godovnice v gajici, a na posebnem listu nató izdal tudi v Gradci svojo: »Kolednico k' novem leti 1841« v novem pravopisu. — No, vse to je torej bilo zunaj slovenske meje. V središči slovenskem pa je *Andrej Smolè* dal ob svojih troških tiskati v češko-ilirskem pravopisu tri knjižice: Dve komediji: »Varh« (prest. A. Smolè) in »Veseli dan ali Matiček se ženi« (A. Linhart), in »Pesme Valentina Vodnika«, vse v Ljubljani leta 1840. V nemškem listu ljubljanskem »Illyrisches Blatt« leta 1840., številka 50. je Fr. Malavašič priobčil dva slovenska soneta; in zatem J. Žemlja v istem listu leta 1841., številka 3. in leta 1843., številka 12. dve slovenski pesmi v gajici. V posebni knjižici pa je *Jož. Žemlja* izdal svojo povest v pesmi: »Sedim sinóv« v Ljubljani leta 1843. tudi v novem pravopisu. A zopet v inostranstvu je i. l. *A. J. Murko* izdal svojo »Grammatik der Slow. Sprache« II. Grätz leta 1843., s pismenkami »češko-slavjanskimi«, kakor sam pravi v predgovoru, da bi takó »zapadno-slavjanska narečja po občem pravopisu zbliževal«.

Nekako v isti čas pa je začel izhajati v domovini slovenski list:

„Kmetijske in rokodelske novice“,

„Na svitlobo dane od c. k. krajske kmetijske družbe. Vrednik Dr. Janez Bleiweis. Natiskar in založnik Jožef Blaznik v Ljubljani. V sredo 5. Maliga serpana 1843“. — Prikazale so se te »novice« pač res da — s starim duhom in obrazom: »v kranjskim jeziku« in v pisavi bohoričici; vendar — in kdo bi si bil mislil — uprav po »Novicah« (takó se je list imenoval od leta 1849. dalje) zaslužil je Gajev novi pravopis češko-ilirski tudi v Slovincih ter si i končno pridobil občo veljavo. Kakó, pokažejo in povedó naj nam baš njih prvi tečaji.

Pregledujé »Novice« zaporedoma po številkah prvega leta 1843., zapazimo v 6. številki med ostalimi članki in dopisi sestavek: »Ljubim Kranjcam, našim bratom . . . — Kremp!« — v novem pravopisu. Pred spisom samim pa stoji (v bohoričici) tá-le »Predgovorček« uredništva: »Naši ródni bratji na Štajerskim in Koróškim že véčji dél s temi čerkami pišejo in tudi pri nas že nič noviga niso . . . Davno so tudi že drugi slovenski narodi in učeni možjé željeli, de bi se mi Kranjci z njimi v pisanju zedinili. Serčno jim tadaj roke podajmo in podperajmo edin družiga v dobrih in koristnih rečéh z ljubeznijo, z miram in z edinostjo«.

¹⁾ Ali je Vrazov sonet: »Antoni Stranjšaki«, 2 sept. leta 1838., ti skan v gajici?

Za tem »bratovskim pozdravljenjem od Radgone«¹⁾ — prvim Noviškim spisom v gajici, nahajamo po »Novicah« poleg stare pisave Bohoričeve še tudi drugih sestavkov v novem pravopisu Gajevem, zlasti naslednje leto 1844., ko je v njih objavljal posebne članke jezikoslovne Matija Majar iz Celovca. In uredništvo Noviško je o takó imenovanem ilirskem ali organiškem pravopisu dalo v števil. 17. »Jezikoslovni razlog« po besedah Majarjevih: »Tu treba počasno postopati, da nikogar ne silimo, nikogar ne žalimo in vunder zmiraj na bolje gremo«. A ko je bilo vse več in več dopisov v pravopisu ilirskem, povedalo je o tem uredništvo v števil. 42.: »Dopise, ki jih dobivamo, take natisniti damo, kakoršne smo v roke dobili, zunej tistiga, kar je duhu jezika in gramatiki suprotivno, kar tedaj poleg naše dolžnosti popraviti moramo«. — Takó je torej drugi tečaj lista precéj dvoiličen.

Tudi v tretjem tečaju leta 1845. so izhajale »Novice« v pravopisu pomešanem: nekaj v starem Bohoričevem, nekaj pa v novem Gajevem; no, vendar so se vse to bolj množili dopisniki in članki v »gajici«. Med temi je bil sedaj zlasti Oroslav Caf od Maribora. Tedaj pa zopet izjavi uredništvo v 6. števil. naravnost: »Mi nobeniga k pisanju v novim pravopisu ne silimo in dajemo vsak spisec v »Novice« takó, kakor ga prejmemo. Tega se bomo držali, dokler nam bo vredništvo »Novic« izročeno. Če jih imamo tedaj v Novicah več spisikov v novim pravopisu, ko v starim, to od tod pride, kér jih je veliko več pisateljev, ki po novim pišejo, ko tacih, ki se stariga deržijo; kar nas prav zlo veseli«.

Četrty tečaj »Novic« leta 1846. začenja takoj s pravopisom Gajevim; in v števil. 2. podaja uredništvo nastopni oglas: »Novo leto se je za »Novice« prav veselo začelo; nobeno leto ni tolikanj deležnikov vnovič pristopilo, kakor letas! Med novimi bravci so morebiti nekteri, ki še niso Novičniga pisanja vajeni; tem povémo, de je pri tem pravopisu vse po starim, samo tri čerke ne, ktere se pa dajo, ko bi z očmi mignil, naučiti. (In pokazavši óne tri, ozir. šest novih črk: s, š, z, ž, c, č, nadaljuje:) To je vse, in ne pičice več. S tem pravopisom pa stopimo v kolo z drugimi Slovani, de oni naše, mi pa njih bukve lahko beremo. De bi tedej prihodnjič zmešnjav v Novicah ne bilo, prosimo, naj bi se vsi naši gosp. pisatelji ediniga pravopisa posluževali. Zdej ta, zdej uni pravopis, Novicam ličnost jemlje in bravec moti. Rodoljubni Slovenci niso svojoglavni, ampak se v obėnokoristnih rečeh radi podajo. Z radostjo in ponósam zamoremo reči, de so vsi

¹⁾ Ant. Krempel je bil namreč župnik pri Mali Nédelji blizu Radgone.

slavni slovenski pisatelji tudi pisatelji Novic, in de nar bolj sloveči med njimi so jeli sploh pisati v občnim — Gajevim — pravopisu. Naši prebrisani kmetje ga že brez spotikleja berejo; za male otroke, ki se šele brati učijo, je pa novi pravopis veliko lažji od stariga. En glas, ena čerka! to je velika prednost noviga pravopisa.

Res, isti IV. tečaj »Novic« leta 1846. je tiskan ves in samó v pravopisu Gajevem; zató uredništvo v poslednji (52.) številki veselo kliče: »Hvala Bogu, de Novični pravopis je že star pravopis, in de se nimamo več za novino bojevati in prepirati. Od vsih strani slišimo zadovoljnost s tem pravopisam in če je še kdo, ki v kakem koti čez njega goderná, naj goderná: vsim ljudém še Bog ne more vstreči. De že tudi kmetam ta pravopis pri branji in pri pisanji gladko od ust in rok gré, se vsak lahko prepriča, če k nam pride, od kmetov poslane dopise prebirati. Če učitelji po deželi zraven starih čerk učencam še teh 6 novih pokažejo, je pa vsa ta umetnost, ktera je nekterim protivnikom tako silno glave belila, pri kraji.«¹⁾ — In od sedaj so tiskani vsi nastopni tečaji »Novic« zgolj v Gajevem pravopisu — izvzemši črko é (in tudi ž).

Določno je torej povedal dr. Bleiweis na konci leta 1851. štev. 53.:

»Novice so, polagama stopaje, brez hrupa, brez sile, brez vojske naš sedanji občji pravopis po Slovenskim vpeljale«.

Protivniki gajice.

No, takó mirno in brez vsakeršnega prigovora pa Gajev pravopis venderle ni bil uveden v knjigo našo. Nego, kakor je bilo pri nas v pretežni večini protivnikov temu, da bi po primeru kajkavskih Hrvatov tudi naši Slovenci vzprejeli štokavščino, t. j. hrvaško-srbsko narečje, za književni svoj jezik, takó so nekateri nasprotovali tudi novemu pravopisu češko-ilirskemu. Tù navajam le nekatere domače rojake.

Glavni sovražnik i »ilirščine« i »gajice« v Slovencih je bil — *Kopitar*. Proti pismenom: ž, š, č se je izrekel že leta 1810. Ali ko je Ljudevit Gaj že slavil zmago v Hrvatih, smešil je Kopitar (v Hesyeh. gloss. discip. leta 1840. str. 59, 60.) Gaja pa književni jezik in pravopis njegov, češ, da óne pismenke »kakor mušji otrebki kazijo lepoto«. In to je še ponavljal, ko so tudi »Novice« poskušale z gajico leta 1843. (v pismu kmet. družbi kranjski) ter je svetoval ostati pri stari

¹⁾ »Kteriga ni sram pritožiti se, de si ne more treh čerk v glavo vtisniti, ta nima veliko veselja do branja in gotovo tudi stariga pisanja le malo bere«. Dr. Bleiweis »Nov.« 1846. 19.

kombinaciji Bohoričevi, svarèč pred »strastnim šarlatanom Gajem«. ¹⁾ No, Kopitar je skoro zatem umrl.

Drugi neprijatelj novosti je bil — *Prešèren*. O tem nam pripoveduje sam dr. J. Bleiweis (Letop. Mat. Sl. 1875., str. 179.), pišoè: »Kakor se je Prešern, rêçi smem po mnogih pogovorih ž njim, trdovratno držal bohoričice, isto tako bil je velik nasprotnik temu, da bi hrvaško-srbski jezik postal literarni jezik tudi Slovencem«. Vender je Prešèren (kateri je še leta 1837. sam odkrito izpovedal Vrazu, da ne umeje hrvaški²⁾), pozneje se poprijel novega pravopisa n. pr. v »Novicah« leta 1845. in je tudi svoje »Poezije« leta 1847. dal tiskati v gajici.

Novemu pravopisu Gajeveemu je bil dalje nasprotnik — *Metelko* in ž njim nekateri pisatelji v Kranjski, potezujoèi se sedaj — ko je bila »metelèica« zatrta, zopet za staro »bohorièico«. To vidimo iz pisma Slomškovega ljubljanskemu spirituvalu J. Volcu z dné 29. ržénega cvéta leta 1847., kjer pravi škof Slomšek med ostalim: »Gotovo ste meni bolj vstregli z starim pravopisam kakor jaz Vam z novim, ki ga Krajnci zameèujete. Slišimo, de Vam nekim na nov pravopis toljko merzi, de ga hoèete po vsej ceni zatreti. Zakaj se niste hitro v zaèetki oglasili? Zmota bi ne bila toljka, kakor bo zdaj. Ilirski pravopis ima svoje dobrote, ino pa veèi, kakor stara Bohorièica, recite kar hoèete. Zdaj bi pa radi, posebno g. Metelko, de bi (jaz) zopet svoj pravopis zavernil«; i. t. d.³⁾ — Metelko je sedaj res pisal v »bohorièici« do leta 1847.; a leta 1848. je podal svojim rojakom davne knjižne spomenike v svoji — »pocirilici«.

In èudno, tedaj se je tudi nekdanji Metelkovec *Zalokar* leta 1848. oglasil za »metelèico« in spisal v »Extr. Beil. zur Laib. Zeitung« nemški »še besedo o novem slovenskem pravopisu«, priporoèujé — »metelèico« nasproti »bohorièici« in »gajici«;⁴⁾ èemur pa je odgovoril dr. Bleiweis v »Novicah« leta 1848.

Vender »sovražnikov moènih bilo ni, prijateljev pa vse živo«. (Slomšek.) (Konec prihodnjè.)

¹⁾ Gl. Kopit. Spom. 19,20.; Novice 1803., 224.; J. Marn XVIII. 15.—17.

²⁾ Gl. Letop. Mat. Sl. 1877, 159.: »... wenn ich kroatisch verstehen würde«.

³⁾ Priobè. Lj. Zvon IX., 122. Prim. Novice 1846., 207. op.*)

⁴⁾ J. Marn XXIII., 35.



Kratka povestnica slovenskega pravopisa.

Spisal Andrej Fekonja.

(Konec.)

Novi pravopis v šoli in uradu.

Vopet je St. Vraz že leta 1842. priporočal v stvári Gajevega pravopisa pri Slovencih, naj Murko (kateri je tedaj v Nemškem Gradci po vladinem nalogu prirejal šolske knjige) »svoj mogući upliv na to upotrěbi, da se taj pravopis takojer (tudi) v škole uvede.« — No, kàj takega že tedaj pri nas sevěda pač ni bilo mogoče, ko še niti »Novice« niso izhajale. Slomšek sam, snujoč neko književno društvo slovensko, a v zadregi zaradi pravopisa, ménil je še začetkom 1845. leta (tedaj šolski nadzornik za lavantsko škofijo), da »iz prva treba ostati pri Bohoriči; dokler istega ne zapusté šole, morajo ga darila in šolske knjige obdržati«, kakor je to pisal celovškemu spiritualu M. Piklu.

A. M. Stojan (dekan v Braslovčah) »Novice« 1846. šte. 52. hvalěč, da se ne dadó več premekniti od jednojnega, t. j. Gajevega pravopisa, pravi: »Želeti bi bilo, de bi se že vsaka slovenska stvar v tem pravopisu pisala, tudi molitvene bukve, kolendri i. t. d. Saj se samo od sebe bere brez vsakiga poduka. ‚Sveto opravilo‘ (Slomškovo, v gajici) berejo otroci brez vse spodtike, desiravno imajo šolske bukve še s Bohoričico natisnjene.« V 2. šte. »Novic« leta 1846. pa omenja uredništvo: »V šolah je sicer stari pravopis še vpeljan: prepovedano pa ni učiteljem, zraven tega memo grede učenčike tudi občniga pravopisa vaditi, kar pridni učitelji brez vse pogube časa gotovo tudi storijo.«

V kranjskem deželnem zboru je predlagal dr. Bleiweis dné 6. malega travna 1848. leta v obširnem poročilu, »naj se uvede v narodne šole slovenščina kot izključni učni jezik; v normalkah naj se poučuje slovenski in nemški, v vse šole pa naj se uvede ilirski pravopis.« Pri-trdili so predlogu o uvedeni ilirskega pravopisa, ki je bil takrat uradno uveden že v Istri in v dejanski rabi na slov. Štajerji.¹⁾ Kranjski stanoví so nató dné 12. malega travna i. l. poslali ministerstvu prošnjo

¹⁾—¹⁾ Jos. Apih: »Slovenci in 1848. leto« str. 80., 81., 220, 223.

za uvedenje novega pravopisa v šole. Prošnja se je rešila ugodno dné 11. malega srpana 1848. leta; vlada je dovolila uvedbo novega pravopisa v šole, »kakor hitro bode ta želja obča istinita nujnost.« Šolska mladina naj se pa takoj seznaní z njim.³⁾ Predno je še odšel ta odlok, poročali so nekateri okrajni komisarijati na Kranjskem deželni vladi, da je »med kmeti nevolja zaradi oglasov gubernijevih, kateri so izšli v »kranjskem« jeziku v novem pravopisu in z novimi izrazi,« in »da se je izrazila želja, naj se oni razglasi spisujejo v domačem obče umljivem kranjskem jeziku in zaznamovanji.« Ljubljanski magistrat je pa odgovoril, da niso našle odredbe nobenih ovir in da se ni zahtevala odprava novega pravopisa.³⁾

Tudi »Slovensko društvo« v Ljubljani je dné 19. vélikega travna 1848. leta prosilo vlado, naj po dunajskem društvu »Sloveniji« dá posloveniti zakone, po ljubljanskem društvu pa ukaze in učne knjige, in sicer v »istem slovenskem narečji.« Ker je bil ta korak brezuspešen, vložilo je društvo dné 13. kimovca i. l. novo peticijo, v kateri je prosilo vlado med ostalim, naj se uvede v uradovanje izključno novi slovenski pravopis.⁴⁾ A kdaj in kakó se je vse to končno zvršilo tudi po ostalih pokrajinah slovenskih, žal ne morem povedati natanko.

P á g o v o r.

To je na kratko povestnica slovenskega pravopisa, opisana po začetku, razvoji in uspehu dotičnih pisav. Recimo sedaj še nekaj o raznih naših črkopisov svojstvenem značaji, in to z ozirom na samo porabnost v slovenski knjigi in na dejansko vzajemnost s književnostjo slovansko.

Bohoričica.

Že Trubar je v svoji »ortografiji« rekel gledé na nje sestavo: »V ti viži se nom zdi, de ta naš jezik suseb z latinskimi puhštabi se more prov lahku inu zastopnu pisati inu brati.« Toda kar se tiče popravljenih pisave bohoričice, misli naš slovničar *Murko*, da se »Bohoričeva abeceda smé mériti z vsemi drugimi evropskimi, razven s Čirilovo« (»Slow. Sprachlehre«, XIII.); in tudi *Slomšek* (Carinth. 1832., šte. 10.) pravi, da je »še v nemškem, vender mnogo izolikanejšem jeziku pravopis še dosti bolj nepriročen in nepopoln mimo našega,« namreč Bohoričevega. Ali vender toži neki dopisnik v »Novicah« 1846., šte. 2.: »Kako žalostno je, če človek materniga jezika še s pravimi čerkami pisati ne zna,« pristavljajoč: »Kakor se je meni še pred dvema letama godilo, tako se godí tudi več drugim učencam iz vikših šol, de *fch*,

sch namesti *sh, sh* pišejo; ali pa de *f* in *s* brez vsiga razločka stavijo, kjer se jim zdi.«

Toda, bodisi, da je res Bohoričev pravopis celó popolnejši in priročnejši od katerega drugega, n. pr. nemškega in da je bil, dasi narejen po tujem navódu, vender (po besedi Slomškovi l. c.) na svojem »s toliko lepim uspehom venčanem tiru do 300 let dobro izkušena pisava« v knjigi slovenski, venderle nikakor ni bil takó dober in pripraven z ozirom na književno vzajemnost Slovencev z drugimi Slovani, pišočimi tudi z latinsko abecedo. Zakaj v Bohoričevi pisavi je bila slovenska književnost osamela; po bohoričici je bil, kakor dobro veli *St. Vraz*, slovenskim knjigam »zaprèčen put u srednje i dolnje preděle ilirske, kao i u ostale slavjanske pokrajine« (Nar. pèsni, XIII.), ker namreč ta pisava izven slovenskih méj nikjer ni bila v rabi ter si tudi tiskovine v nji niso našle po drugje ne kupcev ne čitateljev. Hrvatje so sicer pisali dotične jednojne glase s sestavljenimi črkami, toda različno in drugače od Slovencev; Čehi s Slovaki vred in nekoliko Poljaki pa so z nekaterimi črticami in kljukami razločevali sorodne glasove. — Takó je torej »bohoričica — kranjski pravopis iz 16. stoletja« — sčasoma res bila »stara, trula«; trebalo je, da se i slovenske knjige (po izrazu *Vrazovem*) »šaljū u svét u opravi, koja je najviše poznata i Slavjanom najmilija.« Toda prej še je morala priti tudi v Slovence velika »reformacija« — abecedna.

Dajnčica in Metelčica.

Dajnko in Metelko sta dejanski poskusila Slovincem izboljšati njih pravopis; prvi je hotel s svojimi »znamli« olepšati jezik slovenski, drugi pa s svojo »pocirilico« spopolniti latinsko abecedo po nazorih Kopitarjevih. Ali s tem sta možá, ki imata za slovensko knjigo sicer mnogo zaslug, le spravila Slovence — z dežjà pod káp. *Raič B.* pač misli (»Letopis Matice Slov.«, 1869, 86.): »Ako bi Kopitar 20 let prvlje bil poskusil nameščati ž, š, č, c, s, starinskimi slovenskimi črkami, gotovo bi bil obveljal jegov pravopis. Da je Dajnko poznal starinsko slovenščino, ne bi bil toliko nespametno zabredel na krivi pot. Metelko se je oziral samo na kranjsko razrečje, ne na starinsko slovensko glasje, moralo mu je tedaj tudi spodleteti.«

Takšna »pustna in neužitna novotarstva«, kakor imenuje *Čelakovsky* l. c. črkopis Dajnkov in Metelkov, in med katerima je celó Kopitarju še prvi bolj ugajal od drugega,¹⁾ pa tudi niso bila niti niso mogla biti dobra, ne gledé na jezikoslovni napredek, ne v obče na ná-

¹⁾ Glej »Kopit. Spomenica«, prid. pismo Kopit.

rodno prosveto. Do tedaj so bili vsaj Slovenci, dasi inace razkosani na razne pokrajine, združeni vsaj v pismu, in njih književni proizvodi so bili obče blagó vseh. Sedaj pa se je — po besedah *Murkovih* — vzdigala neka književna razlika, katera je kakor stena kitajska pretila za zmiraj razdeliti znanstveno jedinstvo slovensko. Zakaj nekateri pisatelji so sedaj pisali v stari bohoričici, drugi v novi dajščici, tretji v najnovejši metelčici in so se takó posebe v Štajerski trudili Dajnko, v Kranjski pa Metelkovo pisavo pripraviti v občo rabo, uva-jajoči jo v ljudske šole in takó med ljudstvo samo. Takó so se torej pisatelji slovenski ločili sami, itak maloštevilni se še bolj drobili in slabili; vender tudi »preprosto ljudstvo, ki se je komaj slovenskega branja poprijelo, motili in od branja odvracali, ker se ni moglo toliko različnih črkopisov privaditi« (Janežič l. c.). Sicer pa je zopet res, »da kdor se je naučil pravilno čitati slovenski, lahko čita in umeje vsako, tudi v Bohoričevem pravopisu tiskano knjigo; kdor se pa ni naučil, tega nevednosti ali preprostosti tudi ni pomagano še s toliko celimi glasniki in polglasniki i. t. d. Kadar sem prej pisal svojim rojakom slovenska pisma, storil sem to vselej v stari pisavi in sem védel, da me bodo razumeli; sedaj bi pa jednim moral pisati v bohoričici, drugim v dajščici, zopet drugim v metelčici, a dostikrat ne véim, ali jih bodo znali čitati, ker se je ta učil te, óni pa óne abecede« . . . Takó naš slovníčar. —

Še slabše je bilo z dajščico in metelčico sevéda gledé na razmerje proti drugim pravopisom slovanskim, rekše gledé na književno zlogo in vzajemnost z ostalimi Slovani.

Kakor omenjeno, Slovani, pišoči z latinico, pomagali so si za óne glase v svojem jeziku, za katere latinska abeceda ne zadošča, takó, da so ali pisali po več črk za jeden glas, ali da so sorodne glasove razločevali s posebnimi črticami in kljukami. Po prvem načinu so ravnali razven Slovencev tudi Hrvatje, po drugem pa Čehi in Slovaki in nekoliko tudi Poljaki. Dajnko in Metelko sta pač dotlej po sestavljenih črkah zaznamenovane glase izražala z jednojnimi znaki, poslednji je še izumil nekaj novih pismenk, da bi zaznamenoval ž njimi nekatere samoglasnike in soglasnike, toda povsem svojevoljno in z nijednimi drugimi Slovani ne jednako niti ne blizu podobno. — Nova abeceda slovenska, da bi bila primerna, morala bi biti popolnoma latinska, ne pa zmes latinskih, cirilskih, pokvarjenih in izmišljenih pismenk; kakor je tudi Kopitar želel le latinskega Cirila, kateri bi v svojem pravopisu zjedinił zapadne Slované. (Takó zopet Murko). Zakaj — kakor pravi tudi *Čelakovsky* l. c., presojojóč Dajnkove in zlasti

Metelkove novote (katere naravnost imenuje »čire-čare«): »Po naši misli je latinska abeceda, zlasti po svoji razširjenosti po večjem delu naše zemlje, sama na sebi takó dovršena, da iz lepa ne vzprejme nobenih znakov; in ko bi bili še takó primerjeni, vedno bodo žalili okó, in potrjeni ne bodo. To so čutili dobro prvi ustanovitelji naših latinsko-slovanskih abeced, in brezpametno bi bilo misliti, da niso predniki naši imeli toliko razuma, kolikor ga je treba za izmišljenje nekaterih črk; le skrbelo jih je, in bali so se, da ne bi bili v posmeh, česar se pa sevéda novejši naši in pogumnejši slovničarji nikakor ne bojé. To je torej znamenje nemale drznosti, s pismenkami, tù in tam pobranimi ali v svoji učenj glavi v potu obraza nakresanimi, vsiljevati se bodisi svojemu národu, bodisi vesoljnemu Slovanstvu in hoteti ga po svoji glavi učiti čitati in pisati.« Takó češki pisatelj.¹⁾

Mi sklepamo to točko z našim Murkom, takisto uverjeni o književnem jedinstvu slovanskem, da »to takó imenitno in neizmerno dobrodejno zjedinenje slovanskih narečij ostane pač le želja dotlej, dokler se plemena, menj olikana, po številu manjša in v državi menj pomenljiva, polagoma ne pridružijo izobraženejšim in imovitejšim«; — kar se je tedaj začelo pri nas vsaj nekoliko izvrševati po pravopisu, kateri je bil najprej zasnovan v Češki, potem pa uveden v hrvaške liste in je napósled prešel i v vso književnost slovensko.

Gajica (čeho-ilirčica).

»Dobro véim, ljubi slovenski prijatelj . . . de tudi Ti z žalostnim sêrcam gledajoč pravopisne razpèrtije hlepeniš za vpeljanjem zdraviga, spametniga in stalniga pravopisa v naših gornjih krajah«. Takó je pisal *Stanko Vras* leta 1839., izpričujoč se, da je slovenske »Národne pèsni« izdal v novem, ilirskem pravopisu Gajevem, ki je po mnenji preslavnega Safařika »ne samo narlépši ino narpèrvejši od vsih slovenskih (slavjanskih) temoč od vsih Europejskih pravopisov, in priporočan, de bi se vsi južni Sloveni v ta imeniti pravopis zjediniili.«

No, čujmo vender tudi, kaj in kakó o tem sodi neki *Jožef Poklukar* (»korar stolne cerkve v Ljubljani, bivni c. k. učenik bogoslovne dévstvine in pastirske vednosti«). V »Novicah« 1851., šte. 27., govoreč o jedinstvenem pravopisu slovanskem in občeslovanskem, piše to-le: »Eno imenitno stopnjo naprej smo sicer v ti reči v zadnjih letih storili, kjer smo se Iliri in Slovenci v dovmi sedanjiga alfabeta s Čehi zedinili: to de to zedinjenje se le en manjši del slovanskiga na-

¹⁾ Prim. J. Marn: Jezičnik IX., 40.

roda obseže, in alfabet je sam na sebi tako nepripraven in pomanjkljiv, da nikdar občni ali združni alfabet celiga slovanskiga naroda postati ne more. Nepripravniga ga imenujemo zato, ker mu manjka za mnoge slovanske glasove lastnih čerk, namesti katerih si le s sekircami pomaga, ki čistost in lepoto natisa kazé, in pisanje skor pri vsaki besedi ovirajo; ker je zavolj njih vedno s peresam prenehati treba, da se zgornje znamnja dostavijo. Pa še temnejši stran tega alfabeta je njegova pomanjkljivost. Že samo za slovenski jezik mu manjka treh, za vse slovanske narode vkupej pa pet glasnikov, kateri se ne morejo s pikami ali sekircami namestiti, brez da bi se povdarkam prostor ne odtegnil. Zunaj teh glasnikov pak mu manjka za vse slovanske narode še devetnajst soglasnikov, zmed katerih se nekteri s samimi nadznamki clo zaznamovati ne morejo; in če bi bilo vse ž njimi pisati mogoče, bi se namesti ene verste skoraj vedno po dve pisati in brati mogle.«¹⁾

Ne govorèč tù dalje o »nepripravnosti« in »pomanjkljivosti« te češko-ilirsko-slovenske abecede, rečemo le z *Miklošičem* (Slov. Berilo, VIII., 5.) záse: »Da si tudi ta popravljena pisava ni popolnoma dovršena, pa vendar ž njo, kakor nas izkušnja uči, jako lahko izhajamo.« Toda kar se tiče Gajevega pravopisa v obče gledé na označevanje pojedinih glasov, pohvalil ga je že *P. J. Šafařík* v »Časop. česk. Mus.« 1837., I. in v »Ost u. West« 1839., B. 25. Ta učenjak nazivlje isti pravopis organiškega = ustrojnega glasu prikladnega, in trdi, da je najprostejši in najdoslednejši od vseh slovanskih latinskega pisma, da mu celó v oziru prostote in doslednosti ni jednakega v vsi Evropi; sodi pa takó, pravi, po dobrem razmatranji stvari, ne imajoč nikaškega razloga, komu roko držati niti reči črnemu belo, a belemu črno.²⁾

Vender ako i Gajev pravopis ne bi bil najboljši sam po sebi, najboljši pa je zaradi jedinosti in zloge (Stojan I. c). Največja njegova prednost in največja korist posebe za nas Slovence je izvestno ta, da smo s tem pravopisom stopili naravnost v književno kólo z najbližjimi brati Hrvati; o čemer je rekel tudi Hrvat *Fr. Kurelac* (Slova nad grobom Lj. Gaja), da je to »ono presrétno jedinstvo pravopisno u Latinske polovice ter u iste susédne bratje (braće) Slovenske, koje i sad (sedaj) na kupu nas drži moralnom i književnom.« Opomniti je vender, da Slovenci niso vzprejeli uprav vseh pismenk, kar jih je

¹⁾ Isti *Jožef Poklukar* je tudi spisal neki »Allgemein Lateinisch-Slavisches und Universal- oder Welt-Alphabet« in v »Novicah« 1860., 1861. tudi priobčil tri »poskušnje novih domestivnih čerk za slovenski alfabet.« A vse sevéda brez uspeha. (Prim. J. Marn XXIV, 69).

²⁾ Prim. St. Vraz: Nar. pčšni ilir. XXV.; V. Babukić: Ilirska slovnica 429.

bil Gaj na novo priredil Hrvatom. Poimenoma sta že prej omenjena znaka *ě* in *č*, katerih pogrešamo v pisavi slovenski. Pisme *ě* = ciril. ѣ, bilo je vzprejeto, da se izgovarja ali kot *je* ali kot *ie* = *ije*. No, ker so Srbi *h* zavrgli in so nekateri pisatelji namesto njega pisali po Vukovem načinu *je* in *ije* (óno v kratkih, to pa v dolgih slovkah), začeli so pozneje pač tudi Hrvatje rabiti ta sedaj takó imenovani »akademiški« pravopis: *je* — *ie* malone zgolj v književnosti svoji, popustivši sčasoma óni Gajev *ě*, takó zvani stari »školski« pravopis skoro samó za šolske knjige. Toda tudi Čehi, Rusi in Bolgari pišejo *ě*, odnosno *h*. Slovenci isti glas časih zaznamenujemo z *é*. Ali v hrvaškem *č* = srb. *ћ* (mečje nego *č* — *у*), ki se izreka tudi v Slovencih, in sicer kakor označuje O. Caf (Vestnik I. 124.): »na spodnj. kranjsk., v istrsk. do morja, na reziansk. in benečansk.,« pravi J. Šuman (Slov. Slovnica, 57.) da »v razloček od onih *č*, ki so postali iz *č* in se glasijo v vseh jezikih *č*, kaže za ta naš slučaj *č* = *tj* v slovniški pisavi sprejeti pisavo *č*.«

Kar se dostaje književne zloge in vzajemnosti naše z ostalimi Slovani, omenil je to že *Fr. L. Čelakovsky* l. c., kateri je že leta 1832. priporočal Slovencem podobno pisavo češko, rekoč: »Ljubi Slovenci! Ako bi vam kdaj na misel prišlo popravljati svojo abecedo, storite to po načinu Čehov in Poljakov, in vzprejmite za svoje *f, s, z, fh, sh, zh*, naše *s, z, c, š, ž. č*; takó sebi in nam knjižno čitanje vzajemno olajšate in mnogo pomorete povzdigi svojih in naših tiskaren; čim več se povêde pisma, tem lože se skrbi za lepšo obliko njegovo«. Tudi *Šafařík*, želèč, naj bi se organiški pravopis Gajev vzprejel v vsikoliki Iliriji, t. j. v vsi Jugoslaviji, rekel je, da ta pravopis »dovaja jugoslovanske pisatelje, a s temi tudi neposredno jugoslovanski národ v književno duševno dotiko z ostalimi slovanskimi brati naše države, kateri ali povsem ali samó v glavnem obsegu rabijo jednaki pravopis, poimenoma s Čehi, Slovaki in Poljaki«.



Bajka.

Bolán je ležal pevec
V staníci svoji tihí,
Iz prsíj koprneli
Poslednji so mu vzdíhi.

»Bolestno je umreti
V življenja mládi zóri,
In vènder, smrt posézi,
Življenje mi zamóri!